

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.1

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v4.2023.6>**А. В. Кухарчук**

студентка четвертого курсу факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0009-0001-6359-8535

О. Р. Ткаченко

студентка четвертого курсу факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0009-0001-7073-7134

І. В. Борисов

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
orcid.org/0009-0007-0139-9059

ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

У науковій статті особливу увагу автори приділили особливостям захисту корпоративних прав. Дослідження захисту корпоративних прав держави є особливо актуальним в умовах реформування приватного права. Виокремлюють власне корпоративні способи, які притаманні саме захисту корпоративних прав. Власне корпоративними способами захисту суб'єктивних прав та інтересів суб'єктів корпоративних прав (притаманними виключно або переважно корпоративному праву) є: 1) визнання недійсними рішень органів корпоративного управління акціонерного товариства (загальних зборів акціонерів, наглядової ради, виконавчого органу товариства); 2) визнання статуту та змін до статуту недійсними; 3) виключення учасника із товариства з обмеженою відповідальністю; 4) визнання судом правочину, щодо вчинення якого є заінтересованість, недійсним; 5) відшкодування збитків, завданих посадовими особами товариству. У статті авторами було розкрито зміст і сутність категорії «корпоративні права», відповідно до положень Господарського кодексу України. Так, відповідно до положень Господарського кодексу України, корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Аналізується законодавство і судова практика з урахування змін до процесуального законодавства. У науковій статті авторами наголошується на недоліках українського корпоративного законодавства та способах його вдосконалення загалом, на основі проведеного наукового дослідження на основі аналізу положень вітчизняного законодавства.

Ключові слова: корпорація, корпоративні правовідносини, корпоративні права, корпоративне управління, форми та способи захисту корпоративних прав, державне регулювання.

Kukharchuk A. V., Tkachenko O. R., Borysov I. V. PROTECTION OF CORPORATE RIGHTS

In the scientific article, the authors paid special attention to the peculiarities of the protection of corporate rights. Research on the protection of state corporate rights is particularly relevant in the context of private law reform. The actual corporate methods are distinguished, which are inherent in the protection of corporate rights. Properly corporate methods of protecting the subjective rights and interests of subjects of corporate rights (inherent exclusively or mainly in corporate law) are: 1) invalidating decisions of the corporate management bodies of the joint-stock company (general meetings of shareholders, supervisory board, executive body of the company); 2) recognition of the charter and amendments to the charter as invalid; 3) exclusion of a participant from a limited liability company; 4) recognition by the court of the deed, in the commission of which there is an interest, as invalid; 5) compensation for losses caused by officials to the company. In the article, the authors revealed the content and essence of the "corporate rights" category, in accordance with the provisions of the Economic Code of Ukraine. Thus, in accordance with the provisions of the Economic Code of Ukraine, corporate rights are the rights of a person whose share is determined in the authorized capital (property) of an economic organization, which include the right to participate in the management of an economic organization, to receive a certain share of the profit (dividends) of this organization and assets in case of liquidation of the latter in accordance with the law, as well as other powers provided by the law and statutory documents. Legislation and judicial practice are analyzed taking into account changes to procedural legislation. In the scientific article, the

authors emphasize the shortcomings of Ukrainian corporate legislation and ways to improve it in general, based on the conducted scientific research based on the analysis of the provisions of domestic legislation.

Key words: corporation, corporate legal relations, shareholder, corporate law, corporate governance, forms and methods of protection of corporate rights, state regulation.

Вступ. Дослідження захисту корпоративних прав держави є особливо актуальним в умовах реформування приватного права. Зараз порушується питання щодо підвищення ефективності корпоративного управління об'єктами державної власності. Зміни, що пропонуються законодавцем, безпосередньо пов'язані із удосконалення управління корпоративних прав держави та недопущенням ситуацій їх порушення.

Питання захисту корпоративних прав потребує наукового переосмислення теоретичних аспектів у зв'язку з тим, що відбувається зближення різних галузевих засобів, способів та форм захисту корпоративних прав та інтересів. Крім цього, актуальність дослідження складників захисту корпоративного права пов'язана з необхідністю забезпечення ефективних не тільки форм, але й способів захисту прав, неправильність вибору яких має наслідком втрату часу та, як правило, утруднює відновлення порушених прав.

Метою статті є дослідження процесуальних особливостей захисту корпоративних прав.

Стан дослідження. Дослідженню особливостей захисту корпоративних прав приділяють і приділяють увагу багато вчених-правознавців, зокрема: О.В. Бігняк, В.А. Васильєва, Ю.М. Жорнокуй, О.Р. Кібенко, В.М. Косак, О.О. Кот, Н.С. Кузнецова, І.В. Лукач, В.В. Луць, Н.А. Сліпенчук, М.В. Соколовський, І.В. Спасибо-Фатеєва, Я.М. Шевченко та інші.

Виклад основного матеріалу. В Концепції оновлення Цивільного кодексу України (далі – Концепція рекодифікації) висловлюється підхід щодо уточнення сфер у яких складаються приватно-правові відносини, що регулюються цивільним законодавством і включення до нього корпоративних відносин [1, с. 7]. Окрім цього, пропонується закріплення у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) вичерпного переліку організаційно-правових форм юридичних осіб з одночасною відмовою від деяких їх архаїчних конструкцій (передусім йдеться про підприємства) [1, с. 9].

Корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами (ч. 1 ст. 167 ГК України) [2].

Захист корпоративних прав здійснюється у передбаченому законом порядку, тобто за допомогою застосування належних форми і способів захисту.

І.В. Лукач у власній науковій роботі акцентує на тому, що деякі з науковців розглядають способи захисту цивільних прав через поняття засобів – спеціально передбачених законодавством, за допомогою яких можливо досягти припинення, запобігання, усунення порушень права, його відновлення та (або) компенсації збитків, завданих таким [3, с. 628]. Проте, більшість дослідників розмежовують терміни «способи захисту прав» і «засоби захисту прав». Зауважуючи на тому, що останні є початковими діями при порушенні або розгляді справ: скарга, позов, клопотання тощо. При чому, загальні способи захисту корпоративних правовідносин визначаються у статті 16 ЦК України та ст. 20 Господарського кодексу України (далі – ГК України).

Відповідно до статті 5 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), присвяченої способам судового захисту, господарський суд, здійснюючи правосуддя, захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні у спосіб, визначений законом або договором [4]. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, що не суперечить закону. Так, стаття 20 ГК України містить перелік способів захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів, серед них, зокрема: визнання наявності або відсутності прав; визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, утискають права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання тощо [2]. Схожий перелік містять положення статті 16 ЦК України.

До того ж, О.В. Кологойда згадує і про спеціальні способи захисту прав, зокрема належних учасникам фондового ринку: визнання емісії цінних паперів недобросовісною та недійсною, позов акціонера приватного акціонерного товариства про переведення на нього прав та обов'язків покупця у випадку порушення його переважного права на придбання акцій, що відчужуються акці-

онером на користь третіх осіб, обов'язковий викуп акцій акціонерного товариства на вимогу акціонерів. Відтак, як зазначає сам науковець, зазначені способи також застосовуються і при захисті корпоративних прав, оскільки акціонери, зокрема, вважаються учасниками фондового ринку [5, с. 315-316].

Варто приділити увагу й практичним аспектам обрання способів захисту корпоративних прав. Відтак, саме на практиці поширеним є визнання повністю або частково недійсними акти органів державної влади, місцевого самоврядування або ж інших суб'єктів, зокрема в частині невідповідності законодавству, чи обмеженні прав та законних інтересів суб'єктів господарювання.

Відповідно до абз. 2 п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» до корпоративних належать спори за позовами учасників господарського законодавства, пов'язані з вимогами про визнання недійсними установчих документів господарського товариства та припинення юридичної особи у зв'язку із порушеннями вимог законодавства щодо порядку їх прийняття та затвердження [7].

Звертаючись до положень спеціальних законодавчих актів, ЗУ «Про акціонерні товариства» у ст. 61 регламентує можливість оскарження рішення загальних зборів акціонерів. При цьому, як визначається у вищенаведеній Постанові ВСУ № 13: «Судам необхідно враховувати, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів) та інших органів господарського товариства є актами, оскільки ці рішення зумовлюють настання правових наслідків, спрямованих на регулювання господарських відносин, і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин.» [7].

Тобто, з огляду на вищевказане, оскарженню підлягають не лише рішення загальних зборів, але й інших органів корпоративного управління, для прикладу: наглядової ради або ж виконавчого органу.

Крім того, вже згаданий ЗУ «Про акціонерні товариства» передбачає й ряд інших спеціальних заходів захисту прав акціонерів.

При чому, на думку Т.Б. Штим, вказане законодавче закріплення можливості визнання недійсними правочинів із заінтересованістю у разі порушення порядку їх вчинення, а також права товариства або ж акціонера звернутися до суду із позовом про визнання такого правочину недійсним є цілком обґрунтованими та доцільними [8, с. 15].

Можемо зробити висновок, що в корпоративних спорах застосовуються різні цивільно-правові та господарсько-правові способи захисту порушених прав. В цьому аспекті цікавою є позиція І.В. Лукач, яка визначає, що власне корпоратив-

ними способами захисту суб'єктивних прав та інтересів суб'єктів корпоративних прав (притаманними виключно або переважно корпоративному праву) є: 1) визнання недійсними рішень органів корпоративного управління акціонерного товариства (загальних зборів акціонерів, наглядової ради, виконавчого органу товариства); 2) визнання статуту та змін до статуту недійсними; 3) виключення учасника із товариства з обмеженою відповідальністю; 4) визнання судом правочину, щодо вчинення якого є заінтересованість, недійсним; 5) відшкодування збитків, завданих посадовими особами товариству [6, с. 23-24].

Враховуючи вимоги ЦК України та загальний зміст актів галузевого корпоративного законодавства, можна виділити такі принципи здійснення та захисту корпоративних прав:

1) Вільність, на власний розсуд здійснення та захист корпоративних прав, відповідно до Закону (принцип «свободи» у реалізації корпоративних прав).

2) Здійснення та захист корпоративних прав із врахуванням конкретності та розумності (принцип «добросовісності і розумності» при виконанні корпоративних прав).

3) Урахування розміру частки в статутному капіталі під час реалізації та захисту корпоративних прав (принцип «відповідності обсягу частки в статутному капіталі» у процесі здійснення та захисту корпоративних прав).

Кожен із вищезазначених принципів наочно демонструється у корпоративних відносинах і є характерним для здійснення та захисту корпоративних прав.

Серед дослідників, що вивчають вказане питання, поширеною є думка стосовно так званих «нетипових» принципів. Зазвичай, особливу увагу приділяють принципу «підпорядкування волі» суб'єкта корпоративних прав іншим учасникам правовідносин. Зокрема, науковці акцентують увагу на питанні «наявності владного підпорядкування (тобто відсутності юридичної рівності) у відносинах між суб'єктами корпоративних правовідносин, такими як акціонер і загальні збори товариства, чи органи управління такого, рішення яких є обов'язковими для учасників».

Крім того, на думку деяких вчених, реалізація корпоративних прав учасниками (акціонерами) включає в себе визначення волі одного суб'єкта корпоративних відносин через дії іншого – волі товариства учасником (акціонером), і навпаки. Наприклад, рішення, ухвалені учасниками (акціонерами) під час засідань органів управління, є зобов'язуючими для самого товариства як суб'єкта корпоративних відносин. Це означає, що, зазвичай, учасники цивільних відносин не мають можливості впливати на формування волі контрагента.

Однак існують винятки із загального правила, передбачені актами цивільного законодавства України. Прикладом такого є договір приєднання, положення щодо якого містяться у статті 634 ЦК України. Договір приєднання – це угода, умови якої визначаються однією зі сторін у формі формулярів або інших стандартних форм, і який може бути укладений лише шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не має можливості запропонувати свої власні умови для цього договору (згідно з пунктом 1 статті 634 Цивільного кодексу України) [9]. З цієї законодавчої норми випливає, що одна зі сторін договору приєднання, яка встановлює його умови у формі формулярів або інших стандартних форм, не лише бере участь у формуванні волі іншої сторони (контрагента), але й повністю її формує. Незважаючи на це, немає сумніву, що відносини, які виникають з договору приєднання, мають цивільний характер.

Ще одним аргументом, який підтримують прихильники принципу «підпорядкування волі», є перевага (панування) волі одного учасника (акціонера) господарського товариства над волею іншого при визначенні змісту особистого корпоративного права. Зокрема, деякі корпоративні права можуть бути реалізовані виключно у разі, якщо були прийняті відповідні рішення загальними зборами учасників. Зазвичай рішення загальних зборів товариства приймаються звичайною більшістю або кваліфікованою більшістю голосів. Тому учасники, які не приймали участі в голосуванні або висловили свою думку проти, іншими словами, – стали меншістю, повинні підкоритися волі фактичної більшості.

Висновки. Отже, питання захисту корпоративних прав продовжує набувати нових практичних значень та отримувати все більшу актуальність. Підсумовуючи, власне корпоративними способами захисту суб'єктивних прав та інтересів суб'єктів корпоративних прав, тобто таких, що притаманні виключно або переважно корпоративному

праву є : 1) скасування та визнання недійсними рішень органів корпоративного управління акціонерного товариства (загальних зборів акціонерів, наглядової ради, виконавчого органу товариства) як недійсних; 2) визнання статуту та внесених до статуту змін як недійсних; 3) виключення учасника із товариства з обмеженою відповідальністю; 4) визнання судом угоди, в якій є конфлікт інтересів, як недійсної; 5) відшкодування збитків, завданих товариству посадовими особами.

Література

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ. 2020. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Proekt-Koncepcii-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf> (дата звернення: 24.09.2023).
2. Господарський кодекс України : Закон України № 436-IV від 16.01.2003 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 24.09.2023).
3. Лукач І.В. Загальна характеристика способів захисту корпоративних прав. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 68-70.
4. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України № 1798-XII від 06.11.1991 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 24.09.2023).
5. Кологойда О.В. Господарське-правове регулювання фондів відносин в Україні : монографія. Київ : Ліра-К, 2015. 704 с.
6. Лукач І.В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні : теоретичні проблеми : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2016. 34 с.
7. Про практику розгляду судами корпоративних спорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08#Text> (дата звернення: 24.09.2023).
8. Штим Т.Б. Акціонерні угоди, правочини із заінтересованістю та значні правочини в акціонерних товариствах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ. 2015. 20 с.
9. Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.09.2023).